

PRIKAZI Reviews

M. Ferro,
*The Use and Abuse of History
or How the Past is Taught to Children,*
London and New York, 2003, 390 str.

Knjiga Marka Feroa *The Use and Abuse of History* dragocen je doprinos vrsnog istoričara jednoj značajnoj tematici, naime ciljevima i zadacima nastave istorije. Objavljena je najpre na francuskom jeziku pod naslovom *Comment on raconte l'histoire aux enfants* daleke 1981, a potom ponovo 1992. godine. Engleski prevod objavljen je 1984, da bi se, sa nekim manjim izmenama, 2003. pojavilo i drugo izdanje na engleskom jeziku.

Jedna od tema koje dominiraju savremenim historiografskim diskursom odnosi se na pitanje metoda i sadržaja kojima su posredovana istorijska znanja, odnosno kakvu istoriju uče mladi *u školi i van nje*. U nastavi istorije, ističe na početku svoje knjige Fero, „ideologija ljudskih prava zamenila je ideologiju nacionalne države” (Ferro, VIII). Reinterpretacija mnogih istorijskih sadržaja javlja se u čitavom svetu kao posledica sloma sistema državnog socijalizma i njegovog ideološkog paketa; kao posledica dekolonizacije i ukidanja aparthejda u Južnoj Africi; ponovnog uzburkavanja islamskog sveta. Važnost teme kojoj se posvetio u ovoj knjizi, možda donekle pre naglašavajući stvarne domete nastave i uopšte saznavanja istorije, Fero je odbranio jednim snažnim argumentom: „Naša slika o drugima, ili o sebi samima odražava istoriju koju smo učili dok smo bili deca. Ta istorija obeležava nas za čitav život” (Ferro, IX).

U ovoj knjizi Fero se, kroz petnaest inspirativnih eseja, bavio manje analizom nastavnih metoda a daleko više analizom nastavnih sadržaja istorije (ukoliko su ovi aspekti odvojivi) u nekoliko geografskih oblasti, pokrivajući gotovo čitav svet (Afrika, a posebno Južnoafrička Republika, Senegal i zemlje severne Afrike; Južna Amerika – Trinidad i Tobago; Evropa: Španija, Nemačka, Francuska, SSSR i Poljska; Azija – Japan, Turska, Kina, Japan; SAD; Australija) birajući teme koje su za rečena područja od naročitog značaja, prateći promene u načinu udžbeničkog, ali ne samo udžbeničkog prikazivanja istorije tih oblasti kroz 19. i 20. stoleće, omogućavajući primenu prostorne i hronološke komparativne metode u donošenju zaključaka relevantnih za pitanje nastave istorije i njenih ciljeva. Ta pitanja se mogu grupisati, u najširem, na sledeći način: odnos prema naciji, državi, ideologiji i, kao dodatak, odnos prema Drugom svetskom ratu u nastavi istorije. Vezivno tkivo i idejnu okosnicu ovih eseja predstavljaju uvodni i zaključni tekst, koji su istovremeno značajni u metodološkom i metodičkom pogledu.

Uviđajući da postoji mnoštvo središta iz kojih izvire istorijska svest, Fero je naročito ukazao na dva: „institucionalnu istoriju” i „društveno sećanje”, ističući posebno žilavost sadržaja „kulture sećanja”, koji često istrajavaju bez obzira na nova saznanja. Ta žilavost je naročito izražena u slučajevima kada historiografija poništava neke uvrežene stereotipe koji su nekoj društvenoj grupi postali posebno bliski, jezgreni deo njenog

kolektivnog identiteta (ili „kolektivnog identiteta”). Jedna od pojava koja doprinosi takvom stanju stvari je i činjenica da ta nova saznanja historiografije neretko teško prodiru u nastavne i druge sadržaje, pomoću kojih se oblikuje društvena, „istorijska svest” i koji su, u pojedinim slučajevima, tendenciozno ispunjeni stereotipima i mitovima. Svaki diskurs o nauci i metodologiji postaje tada, po Ferou, „smokvino lišće koji prekriva nagost ideologije” (Ferro, XI). Uvreženost mita o Jovanki Orleanskoj u Francuskoj, mita o kralju Šaka kod plemena Zulu, mita o heroju Šivi u Indiji, ili, dodajmo, kosovskog mita među Srbima izraz je iste pojave stagnantnosti istorijske svesti koja ignorise nauku, koja postoji paralelno sa istorijskim znanjem, i koja neretko igra značajniju ulogu, potvrđujući pobjedu hegemonog mita nad često sasvim bespomoćnom historiografskom analizom, čak i onda kada ona prodre u nastavne sadržaje. Zbog snage ove inercije, Fero je smatrao da je moguće da u novom izdanju svoje knjige ne promeni „ni jedan jedini zarez” (Ferro, VII), dodajući samo ponegdje neki novi aspekt ili osavremenjavajući tekst usled novih događaja. Međutim, karakteristika ove istorije, naime „društvenog sećanja” jeste da se ne menja u sadržaju, kao što se događa sa institucionalnom istorijom, već u statusu inače zadugo statičnog sadržaja. U jednom trenutku on ipak postaje neupotrebljiva „ruina lišena smisla” (Ferro, 360). „Eksperimentalna istorija”, na tragu škole *Anala*, uvažava oba središta i ne pretenduje na univerzalnost, iako teži da bude obuhvatna, čak i totalna.

Suprotstavljenost „bele” i „crne” istorije realnost je afričkog kontinenta. Nasuprot istoriji kojoj su podučavane u doba kolonijalne vlasti, afričke zemlje su, nakon sticanja nezavisnosti, razvile svoju „kontra-istoriju”. Fero je preneo mnoge nastavne sadržaje „kolonizovane” istorije, odnosno sadržaje koji su predavani đacima u afričkim školama u toku strane vladavine, ali i sadržaje „dekolonizovane” istorije.

Na osnovu svojih istraživanja Fero je uočio da istorija u savremenom društvu igra dvostruku ulogu: *terapeutsku i militantnu* (Ferro, XI). Na primeru afričke dece koja, nakon sticanja nezavisnosti bivših kolonija, uče u školama o sjaju i raskoši afričkih carstava iz perioda kada su evropski kontinent naseljavali divlji varvari, kao i na insistiranju da je afrički kontinent kolevka čovečanstva, jasno se sagledava ta dvostruka funkcija istorije koja sanira traumatične posledice dugotrajne „kolonizovane” istorije.

Savremena nastava istorije u mnogim zemljama, mitologizuje nastanak zajednica, način njihovog postojanja, njihov doprinos čovečanstvu. Mladi u Indiji dobijaju pouke o tome zašto treba da budu ponosni na svoju prošlost: Indija je, kao duga sačinjena od različitih boja, sastavljena od mnogo različitih etničkih grupa. Jedan udžbenik podseća: „Naša istorija je veličanstvena i treba da budemo ponosni na nju” (cit. prema: Ferro, 49). Učenost je ono čime je Indija zadužila svet. Afrika se može ponositi time da je kolevka čovečanstva, što je naglašeno na Šestoj panafričkoj konferenciji u Dakaru 1967. godine, baš kao što je arapski svet „kolevka istorije”. Trinidad i Tobago, Barbados i Jamajka uprkos vrlo izraženim rasnim sukobima ponosni su na toleranciju koja vlada u tim krajevima i poručuju da bi bili srećni kada bi „ostatak sveta” naučili toj toleranciji.

Autor takođe pokazuje koliko je predstava koju bivše metropole neguju o svojim nekadašnjim kolonijama ispunjena prezirom i osionošću. Britanija i Francuska prednjače u tome. Paradigmatična je glasovita rečenica književnice Ane Stil koja se pita „da li Indija zaslužuje da joj se oprostí njena nezahvalnost”? (cit. prema: Ferro, 72).

Položaj istorijske nauke u SSSR-u pregnantno je izrazio Hruščov: „*Istoričari su opasni i sposobni da sve izokrenu. Njih treba nadzirati*” (cit. prema: Ferro, 164 – podv. S. M.). Ovo je stanovište koje bi u suštini moglo da se primeni i na mnoge druge zemlje, iako u njima nije tako nedvosmisleno i brutalno formulisano.

U poglavlju posvećenom SAD-u Fero je najpre ukazao na sadržaj kontroverzi američke istorije: crnačko pitanje, imigrantsko pitanje, građanski rat, demokratija. Iz pristupa ovim kontroverzama proizilazi i način nastave istorije: u SAD-u ima onoliko različitih istorija koliko ima škola i udžbenika. „Ima li onda istine u svakom od tih pogleda?“, pita Fero. Njegov odgovor je kategoričan: „Uprkos haosu, mi ipak gradimo jedno pozitivnije znanje, bez dominacije ideologije, koje duguje puno društvenim naukama” (Ferro, 328). Jedna od osnovnih karakteristika istorije u SAD-u je da postoji ogroman jaz između „sophisticiranog razumevanja nekih profesionalnih istoričara i osnovnog obrazovanja koje prenose nastavnici” (Ferro, 332).

Svi eseji jasno pokazuju u kojoj meri je moguća upotreba i zloupotreba istorije u nastavi i obrazovanju mladih uopšte. Ukazano je na mehanizme, metode, namere i sadržaje nastave usmerene na stvaranje poželjnih stavova, koji su uglavnom omeđeni merom nacionalnog, državnog interesa, najčešće bez obzira na kompleksnost istorijske stvarnosti.

Debata o nastavi istorije, prateći kretanja u nauci, rezultirala je nekim novinama: dezideologizacija istorijskog diskursa i njegovo tematsko razgranavanje; umnožavanje centara istoriografske produkcije („crna” pored „bele” istorije); „multiplikacija istorijskih formi”, tj. načina prenošenja istorijskih sadržaja (televizija, film, strip); „dekonstrukcija narativa”, tj. neophodnost analize podataka; i primena sociološkog metoda u nastavi, u vidu zamene narativa analizom, što je dalo neke negativne rezultate: Fero je preneo, u delu knjige koji se bavi Francuskom (Ferro, 156–160), iskustvo sa nastavom istorije koja se previše odmakla od narativa i sva se posvetila analizi, čineći najzad da „način izlaganja postne važniji od teksta”, pa je konačni ishod bio taj da učenici nisu znali više ništa iz istorije (Ferro, VIII, 158, 363). *Uravnotežavanje narativa i analize* pokazalo se kao nužnost kojoj se okrenula savremena nastava istorije.

Feroova knjiga nije monografskog karaktera i dovodi u pitanje koncept „uni-verzalne istorije”, u smislu praćenja celokupne istorije čitavog sveta, jer kao takva ona nikada nije ni postojala: „Ne počinjem sa faraonima i ne završavam sa Homeinijem ili promenama u Poljskoj”. Takav pristup je teleološki, predstavlja „evropsku opsenu” (Ferro, 356), „usko (je) evrocentričan, budući da drugi narodi ‘ulaze’ u istorijske knjige tek kada ih Evropljani ‘otkrivju’” (Ferro, XIII). „Ideja da može postojati jedna i univerzalno prihvatljiva vizija istorije postala je uveliko iluzorna” (Ferro, 361). Više u formi zbornika radova sa sličnom tematikom, Fero je obradio nekoliko istorijskih pojava (dogadaja, procesa, fenomena) koje su i dvadeset pet godina nakon prvog izdanja knjige zadržale svoju aktuelnost, bilo zbog nedovršenosti i dugotrajnosti koja te pojave karakteriše, bilo zbog njihove prostorne univerzalnosti. Sve to osvetlio je kroz prizmu nastavnih sadržaja, pokrivajući svaki kontinent – više od dvadeset društava i kultura. Prema priznanju samog autora, cilj knjige je „istinski širok i megalomanski” (Ferro, XIV), ali je uspešno ispunjen zahvaljujući izvornoj osnovi koja je obuhvatila ne samo udžbenike i istoriografske radove, već i istorijske romane, filmove, crtane filmove, stripove (sve uglavnom do osamdesetih godina) otkrivajući u ličnosti autora eruditu najvišeg reda. Knjiga je, dakle, jedinstvena celina, ukoliko je sagledavamo kao pokušaj sistematizacije jednog viđenja istorije, društvenog značaja istorijskog znanja i mogućnosti njegove upotrebe i zloupotrebe.

Knjiga Marka Feroa *The Use and Abuse of History or how the past is taught to children*, značajna je kako u informativnom tako i u metodološkom i metodičkom pogledu i upoznavanje sa ovom knjigom svakako bi moglo da bude od izvesne važnosti za istoričara u formativnoj fazi, budućeg naučnika-istraživača i budućeg nastavnika. Iako

Fero ne eksplicira svoj metod, on se prepoznaje u samom radu. U njegovoj osnovi je komparativnost, smela i sugestivna, sa dobro nađenim jedinicama komparacije. Konačno, ova knjiga omogućava da se uoči neraskidiva *povezanost* sadašnje i prošle stvarnosti, još više *međusobna uslovljenost* sadašnjosti i načina interpretacije prošlosti. Ta tema neprestano treba da zaokuplja pamet istoričara, ali i da na oprezu drži njegovu publiku.

Srdan MILOŠEVIĆ

Peter Fritzsche,
*Stranded in the Present, Modern Time and
the Melancholy of History*,
Harvard University Press, Cambridge and London, 2004, 268 str.

Ovladavanje historiografskim znanjima retko prati posvećenost pitanjima koja se mogu okarakterisati kao teoijski prosede ili filozofski pristup ukupnom značenju prošlosti. Praktičari istorijske nauke pomalo su zazirali od onoga što se među njima smatralo preterivanjem u stručnoj kulturi i samo su retki pojedinci bili dovoljno odvažni da premoste provaliju koja je delila teorijsko i praktično. Potom je usledila reakcija na potiskivanje teorije u vidu modela i prethodnih hipoteza koja je u ekstremnom vidu imala za posledicu nekorektno iščitavanje izvora i podešavanje podataka prema potrebama teme ili njihovih autora. Ipak, to ne znači da je potrebno bežati od suočavanja sa teorijskim konceptima, čak ni onda kada oni nisu bliski razumevanju sveta tradicionalne istorijske nauke.

Za jednu od takvih knjiga može se smatrati delo Pitera Fričea *Nasukani u sadašnjici, moderna vremena i melanholija istorije*. Slično idejama Imanuela Valerštajna, i autor polazi od Francuske revolucije u objašnjavanju potrebe za mestom i vremenom sigurnosti i bezbednosti do kojih čovek modernog vremena, sa svojim nasledem, nikada nije došao. Za Fričea, upravo je ta revolucija i revolucionarni period stvorila osećaj provalije između prošlosti i sadašnjosti, a isto tako između individualaca i društvenih grupa. Taj osećaj razdora preovlađuje i u njihovim prvobitno prihvaćenim izvorima ličnog i socijalnog značenja. Kada se neko suoči sa njima stiže utiske i vuče zaključke da su revolucionarni mislioci, pod uticajem događaja, upali u niz činilo se beskrajnih šokova kako u tumačenju tako i u razmatranju posledica. Bila je to pozadina za stvaranje novog senzibiliteta koji se ticao mesta individue u drami istorije. Autor je pratio izmeštanje osećaja sigurnosti u ljudskom životu kroz ova književno i psihološki nesigurna vremena.

Posle uvoda i prvog poglavlja posvećenog centralizaciji revolucije knjiga se nastavlja u punoj deskriptivnoj prozi kreirajući bogatu kulturnu istoriju napisanu na osnovu impresivnog broja istorijskih izvora, da bi autor dao sliku novog istorijskog polja posmatranja na razmeđi psihoistorije i kulturno istorijskih radova.

Svako sledeće poglavlje ispituje simbole premeštanja u pogledima modernih zapadnih Evropljana i Amerikanaca do prvih decenija 19. veka. Proučavanje osećanja izopštenosti u drugoj glavi pod nazivom Stranci dopustilo je autoru da ispita iskustvo egzila kroz dnevnike, memoare, pa čak i radove koji se mogu svrstati u rodove biografsko-romanesknih formi. Ta forma je bila uobičajena za izražavanje početnih stavova izgnanika prema psihološkim posledicama revolucionarnih težnji. Kao primer prognanika sa osećajem produžene prisilne izmeštenosti iz svog prostora i vremena Friče je izabrao